
ren?¹⁰⁸ Misschien beseffen de thuisblijvers nu des te meer dat ze alleen kunnen deelnemen als ze komen, dat ze echt wat missen als ze wegblijven.¹⁰⁹ Nee, zegt de ander, voor de mensen thuis is het des te schrijnender dat ze als toeschouwer niet kunnen krijgen waar ze als gemeentelid naar verlangen en van leven moeten.¹¹⁰ Voor de sacramentsdiensten geldt dus dat het uitzenden van het avondmaal in eerste instantie op meer terughoudendheid kan rekenen dan het uitzenden van een doopdienst.

¹⁰⁸ Hahn, *Liturgie*, 84.

¹⁰⁹ Jager, *Verkondiging*, 22.

¹¹⁰ Overbosch in Koole en Overbosch, 'De televisiekerkdienst', 73.

Samengevat is de invloed van de liturgie op de cameraregistratie van het gebed, het lied en de preek goed merkbaar. Bij het gebed wordt de camera geacht op een gepaste afstand te blijven en gemeenteliden in ieder geval niet herkenbaar in beeld te nemen. Met het oog op de kijker is het gewenst dat het beeld uitnodigt om mee te bidden en dat afleiding van het gebed wordt voorkomen. Dit geldt des te meer voor het stil gebed. Als de gemeente zingt, verschijnt de tekst als ondertiteling in beeld. De regisseur moet bij het lied passende beelden verzinnen, die de 'ontoonbaarheid' van een zingende gemeente verdoezelen. Tijdens de preek blijft de camera constant in *close-up* gericht op de predikant. Beeldovergangen tijdens de preek worden als afleidend beschouwd, dus het is aan de predikant om zijn gehoor in de kerk en thuis te blijven boeien.

Conclusie

Tijdens de kerkdienstuitzendingen van het IKOR van 1954 tot 1963 werkten liturgie en cameraregistratie op elkaar in. De uitzending en de aanwezigheid van de camera's hadden in beperkte mate invloed op de liturgie en de gemeente. De gemeente was vaak erg trots als de dienst bij hen vandaan werd uitgezonden. Ze had op dat moment een dienende functie, maar kon de liturgie vieren zoals ze gewend was te doen zonder camera's erbij. De predikant moest meer rekening houden met het feit dat de dienst werd uitgezonden. Zowel de preek als het gebed en de gekozen liederen dienden kort te zijn, zijn taalgebruik ondogmatisch en eenvoudig.

De liturgie zelf had echter een grotere invloed op de cameravoering dan andersom het geval was. Met name bij het gebed, het lied en de preek werden er eisen gesteld aan de cameravoering. De camera werd resoluut op afstand gehouden bij het gebed: dat was een te intiem gebeuren om in beeld te brengen. En ook bij het lied kon de camera de gemeenteliden niet *close-up* in beeld nemen, hoewel de redenen van meer esthetische aard waren. Bij de preek moest de camera er echter bovenop zitten: gedurende de gehele lengte van de preek bleef de predikant in beeld en mocht er niet geschakeld worden naar andere camera's.

Het lijkt er dus op dat de liturgie het meer voor het zeggen